ISSN 2231-1629
Knowledge Resonance

अहमदनगर शहरातील घटस्फोटीत स्त्रियांना भेडसावणाऱ्या समस्या : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास

डॉ.आव्हाड भगवान भानुदास
आनंदराव धोंडे ऊर्फ बाबाजी महाविद्यालय कडा,
ता-आष्टी,जि-बीड

गोषवाराः

घटस्फोटाचा सामाजिक विषय म्हणजे विवाहाचे कायदेशीर विघटन होय. जो विवाहितांना वेगळे करतो. कौटुंबिक समस्येमुळे पती-पत्नीने एकत्र न राहण्याचा निर्णय घेतल्यानंतर घटस्फोट होईल. ते कायदेशीर कागदावर स्वाक्षरी करण्यास सहमत आहेत. जे त्या प्रत्येकास एकल बनवते आणि जर त्यांना तसे करायचे असेल तर त्यांना इतर लोकांशी पुन्हा लग्न करण्याची परवानगी द्या. या व्यतिरिक्त, घटस्फोटाचा स्त्रियांच्या जीवनावर होणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास या शोधनिबंधात करण्यात आला. शोधनिबंधासाठी माहितीसाठी प्राथमिक आणि दुय्यम स्त्रोत वापरले गेले आहेत. प्राथमिक माहिती मुलाखतीव्दारे मिळविली. शोधनिबंधाचे क्षेत्र अहमदनगर शहरातील घटस्फोटित स्त्रिया आहेत. मुलाखतीसाठी प्रत्येक घटस्फोटितेशी संपर्क साधणे शक्य नव्हते. त्यामुळे अहमदनगर जिल्ह्यातील कौटुंबिक न्यायालयातून प्रकरणे एकत्रित करण्याचा निर्णय घेतला. कौटुंबिक न्यायालयातून 50 घटस्फोटीत स्त्रियांची माहिती मिळाली. त्यापैकी केवळ 25 महिलांशी संपर्क साधला गेला. या अभ्यासातून असा निष्कर्ष काढू शकतो की घटस्फोट घेणाऱ्या स्त्रियांना सामाजिक, कौटुंबिक, आर्थिक, भावनिक आणि मानसिक समस्यांशी संबंधित विविध समस्याचा सामना करावा लागला. ज्या घटस्फोटीत स्त्रियांना कुटूंबाचा पाठिंबा मिळत नाही. त्यांना भरमसाट समस्यांना सामोरे जावे लागले.

कीवर्डः स्त्रिया, घटस्फोटाची आव्हानेः सामाजिक, कौटुंबिक, आर्थिक, भावनिक, मानसिक

परिचयः घटस्फोट म्हणजे ''सामाजिक आणि कायदेशीररित्या मान्यताप्राप्त वैवाहिक संबधांचे कायदेशीर विघटन जो त्यात गुंतलेल्या दोन व्यक्तींच्या जबाबदाऱ्या आणि विशेषाधिकारांमध्ये बदल करतो. हा मोठा जीवन प्रवास आहे. ज्याचे वैयक्तिक, सामाजिक, आर्थिक परिणाम आहेत. सर्वसाधारण भाषेत घटस्फोट म्हणजे वैवाहिकनाते संपुष्टात आणणे होय. वैवाहिक नात्यात अंतर पडणे ही सर्वात भयंकर परिस्थिती असते. 'घटस्फोटामुळे स्त्रियांमध्ये मानसिक, शारीरिक आरोग्यावर वाईट परिणाम होतात.' निरीक्षनामध्ये असे दिसून आले आहे की, घटस्फोटानंतर स्त्रियांच्या मानसिक आरोग्यावर परिणाम झाला आहे. घटस्फोट ही एक गंभीर समस्या बनली आहे.

घटस्फोटाची व्याख्या : पती-पत्नी यांनी समाजमान्य व कायदेशीर पध्दतीने वैवाहिक संबंध संपुष्टात आणणे म्हणजेच घटस्फोट होय. हे संशोधन विशिष्ट परिस्थितीत घटस्फोटाची कारणे ओळखण्यासाठी केंद्रित केले गेले आहे. सामाजिक, आर्थिक, व्यावसायिक, कौटुंबिक, स्वभाव, भूमिकेचा संघर्ष, शारीरिक दोष या अनुषंगाने अभ्यास केला आहे.

अभ्यासाचे कार्यक्षेत्रः हा अभ्यास अहमदनगर शहरापुरता मर्यादित आहे. अहमदनगरमध्ये शैक्षणिक वातावरण चांगले आहे. हे ग्रामीण आणि शहरी निरंतरतेचे प्रतिनिधित्व करते.

विश्व व नमुनाः अभ्यासाचे विश्व अहमदनगर शहरातील घटस्फोटित स्त्रिया आहेत. अहमदनगर जिल्ह्यातील

कौटुंबिक न्यायालयातून माहिती घेतली. त्यातील 50 घटस्फोटीत पैकी केवळ 25 स्त्रियांशी संपर्क साधला गेला.

माहिती संकलनः अभ्यासाच्या उद्देशाच्या आधारे माहिती संकलनासाठी मुलाखतीचे वेळापत्रक तयार केले गेले. त्याप्रमाणे उत्तरदात्यांशी संपर्क साधला गेला. याशिवाय वेगवेगळ्या संदर्भ ग्रंथ, आणि 'इंटरनेट' च्या माध्यमातून सखोल माहिती संकलित केली.

तथ्य विश्लेषण आणि अर्थ लावणेः पंचवीस प्रकरणांच्या माहितीचे विश्लेषण केले आहे आणि उत्तरदात्यांनी व्यक्त केल्याप्रमाणे आहेत. तसेच काही माहिती संदर्भ ग्रंथातून घेतली आहे.

अभ्यासाची मर्यादाः अभ्यास विषय भावनेशी निगडीत असल्यामुळे बऱ्याच अडचणींचा सामना करावा लागला. तसेच उत्तर देणाऱ्या घटस्फोटित महिलाची ओळख करुन घेणे कठीण काम होते.

घटस्फोटानंतर व पूर्वी महिलांना भेडसावणाऱ्या अडचणीः

घटस्फोटापूर्वी आणि घटस्फोटानंतरच्या आयुष्यात घटस्फोटीतांना बऱ्याच अडचणींचा सामना करावा लागला. घटस्फोटित महिलांना सामाजिक, कौटुंबिक, आर्थिक, भावनिक आणि मानसिक समस्यांशी संबंधित विविध समस्यांचा सामना करावा लागला. काही माहिती देणाऱ्यांकडून असे समजले कि, सासू-सासऱ्याशी चांगले संबंध नव्हते. माझ्या सासूबाई नेहमीच मला मुलाला जन्म देण्याविषयी दोष देतात कारण ती मुलीपेक्षा मुलाला प्राधान्य देते. माझ्या इतर नातेवाईकांनी सुद्धा माझ्या मुलीला शाप समजले पण अपमानास्पद वागणूक सहन करण्याशिवाय माझ्याकडे पर्याय नव्हता. काहींना ''हुंड्याच्या कारणास्तव सासरच्या लोकांची वागणूक अन्यायकारक होती. त्यांनी मानसिक, शारीरिक छळ केला. तर काहीने सासऱ्यांमुळेच त्यांचे वैवाहिक जीवन संपुष्टात आल्याचे मुख्य कारण सांगितले. तर एकीने सांगितले कि, माझी विभक्त नंदनसुद्धा माझ्या वैवाहिक कुटुंबासमवेत राहते. तिने नेहमीच माझ्या विरुद्ध माझे पतीला भडकविण्याचे काम केले. ते माझ्यासाठी पतीच्या हिंसक वर्तनला कारणीभूत ठरले. तसेच तिच्या मुलांच्या उपस्थितीमुळे भांडण वाढले. एका उत्तरदातीने नमूद केले की, जर नवऱ्याने प्रेम केले असते तर त्यांनी शोषण सहजतेने सहन केले असते, परंतु अनादर आणि समस्या, पतीचा स्वभाव, शोषणात्मक वागणूक, उदासीनता वृत्ती ही त्यांच्यासाठी अधिक समस्या बनली. या व्यतिरिक्त काही गंभीर समस्या होत्या त्या माहिती देणाऱ्यासाठी असह्य होते. विवाहबाह्य संबंधात पतीचा सहभाग, मुलासाठी दोष, शारीरिक, भावनिक, शाब्दिक आणि मानसिक छळ; मद्यपान आणि मादक पदार्थांचे व्यसन, फसवणूक, असामान्य वर्तन; भावनिक त्रास हे असह्य झाले.

घटस्फोटानंतरः माहिती देणा-यांना वेगवेगळ्या समस्यांचा सामना करावा लागला. त्यामध्ये सामाजिक अंतर, नातेवाईक आणि भावंडांकडून दोष, कौटुंबिक आधार, स्वतंत्र घर मिळणे- संबंधित आव्हाने, आर्थिक त्रास, छळ व शोषण, भावनिक त्रासासी संबंधित समस्या, मानसिक समस्या यामध्ये उदासीनता, आरोग्य समस्या, आघात, एकटेपणा आणि आत्मविश्वासाचा अभाव. यासारख्या समस्यांना सामोरे जावे लागले पैकी...

सामाजिक अंतरः स्त्रियांच्या घटस्फोटामुळे त्यांना वेगळ्या गटातील असल्याप्रमाणे वागणूक दिली गेली असेही काहींनी सांगितले. घटस्फोटित स्त्रियांची स्थिती विवाहितेच्या तुलनेत खालावली जाते. जुन्या मित्रांशी संपर्क साधण्यास ते बोलण्यास चालढकल करतात. त्यांनी हे देखील मान्य केले आहे की लग्नाआधी आणि लग्नानंतरच्या मित्रांमध्ये समान संबंध आहेत. परंतु जेव्हा त्यांना घटस्फोटाबद्दल माहित होते. तेव्हा ते आपल्या सामाजिक प्रतिष्ठेमुळे अंतर ठेवण्याचा प्रयत्न करतात. तर एक उत्तरदातीने म्हटले की ''मी घटस्फोटित

स्त्री झाल्यावर माझा मित्रांशी संबंध कमी झाला. माझ्या बऱ्याच मित्रांना माझ्याबरोबर वेळ घालवायचा नव्हता. मी एका संस्थेत नोकरी करत होते. पण मी घटस्फोटित स्त्री झाल्यानंतर. मला घटस्फोटित कारणास्तव नोकरी बदलण्यास भाग पाडले गेले. वरील कथनानुसार, हे समजू शकते की, घटस्फोटित स्त्रियांचे जीवन आणि सामाजिक स्थिती त्यांच्या कुटुंबात आणि समाजातील त्यांच्या जीवनावर नकारात्मक परिणाम करते.

भाऊ-बहिण संबंधः घटस्फोटाच्या पूर्वी भाऊ-बहिणींशी असलेला संबंध बदलला होता. अशी माहिती दहा उत्तरदात्यांनी दिली. तर एका उत्तरदात्याने व्यक्त के कि, ''घटस्फोटानंतर माझ्या आईच्या घराचे वातावरण माझ्यासाठी अनपेक्षित आणि अविश्वसनीय होते, कारण घरातील सर्वांचा माझ्याबद्दलचा दृष्टिकोन बदललेला दिसला. त्यांचे वर्तन पूर्णपणे बदलले होते. कधीकधी त्यांनी मला समजवलं की मी त्या घरात परकी आहे. म्हणून घरातील निर्णयामध्ये सामील होऊ नकोस. माझी दोन मुलं खूपच लहान होती आणि वडील हयात नव्हते म्हणून मला फक्त आईकडेच रहावे लागले. माझ्या घटस्फोटासाठी माझ्या मोठ्या भावाने मला दोष दिला. शिवाय माझ्या इतर भावंडांनी मला समजून घेण्याचा प्रयत्न केला नाही. तथापि हे सर्व मी माझ्या मुलांमुळे सहन केले. काही नातेवाईक म्हणाले की घटस्फोटास तूच जबाबदार आहे. त्यामुळे त्यांच्याशी जुळवून घेणं मला खूप कठीण होतं.''.

कौटुंबिक आधारः बहुतांश घटस्फोटीतांनी असे मत नोंदविले की, त्या घटस्फोटानंतर त्यांच्या पालकांच्या घरी राहत होत्या. घटस्फोटानंतर माझ्या कुटुंबातील सदस्यांनी मला मदत केली व मला साथ दिली. त्यांनी मला स्वीकारले आणि मला दोष न देता आणि घटस्फोटाची आठवण करून देऊन माझे जीवन सुलभ केले. माझ्या कामाच्या ठिकाणी असलेले वातावरण माझ्यासाठी तितके आव्हानात्मक नव्हते, कारण मी माझ्या घटस्फोटा बद्दल कोणासही सांगितले नाही. मी माझी स्थिती लपविण्यासाठी नेहमीच प्रयत्न केला. आणखी एक प्रकरण उघडकीस आले, मी माझ्या पालकांच्या संमतीशिवाय प्रेम विवाहाची निवड केली. त्यामुळे त्यांनी माझ्याशी असलेले सर्व संबंध तोडले. म्हणून मी त्यांच्याकडून मदत घेऊ शकले नाही. मला माझ्या मुलांचा पाठिंबा मिळाला. ते मला म्हणायचे की काळजी करू नकोस आम्ही बरोबर आहोत. चांगले दिवस येण्यासाठी आम्ही कठोर परिश्रम करूत तणाव घेऊ नको. या शब्दांनी मला उत्तेजन दिले आणि घटस्फोटानंतरच्या आयुष्यातील अडचणी दूर करण्यास मला मदत केली. जर पालकांनी पाठिंबा दर्शविला नाही तर त्यांना आघातातून बाहेर पडणे फार कठीण होते. मुलीसाठी घटस्फोट घेतल्यानंतर पालकांचा पाठिंबा महत्वाचा असतो. जर तिचे पालक तिला पाठिंबा देत नसतील तर ही परिस्थिती तिच्या जीवनासाठी आणखी वाईट वाटते.

घर : घर मिळण्याबाबतची आव्हाने मुलाखती दरम्यान मिळालेल्या आकडेवारीनुसार, संशोधकाला असे आढळले आहे की घटस्फोट घेण्यापूर्वी केवळ तीन माहितीगार वेगळे राहतात. तर 20 माहितीगार पालकांसोबत राहत होते. दोन सहभागींनी व्यक्त केले की त्यांनी प्रेम विवाह केला आहे म्हणून त्यांचे पालक त्यांचे समर्थन करीत नाहीत. त्यांनी स्वतःसाठी एक स्वतंत्र घर शोधण्याचा प्रयत्न केला परंतु घटस्फोट घेणारी स्त्री असल्याने ते मिळू शकले नाही. पुढील एका महिलेने व्यक्त केलेल्या घटनेतून स्पष्ट होते. घटस्फोटानंतर मला माझ्या आईवडिलांसोबत राहायचे होते. परंतु मी केलेल्या प्रेमविवाहाचा वडिलांनी राग घेतल्याने मला त्यांच्याबरोबर राहण्याची परवानगी दिली नाही. तसेच माझ्या भावंडांचे उदासीन वागणे मला स्वीकारणे अवघड होते. मला माझ्या मुलीच्या सुरक्षिततेबद्दल काळजी होती. माझी आई देखील मौन बाळगली होती, परंतु कोणालाही न सांगता तिने दोन खोल्या व मला आर्थिक मदत केली. जर तिने मला मदत केली नसती तर परिस्थिती आणखी गंभीर

बनली असती. आणखी एक प्रकरण भिन्न मत सांगते ''माझे पती एक बेजबाबदार मनुष्य होते. रात्र कधीच चांगली गेली नाही. माझे आयुष्य बिघडविण्याचा आरोप लावत असे, ते व्यसनी होते. आणखी एक उत्तरदातीने व्यक्त केले कि, माझ्या पतीकडे काही चांगले मार्ग नव्हते ते एखाद्या प्राण्यासारखे वागायचे. हे माझ्यासाठी घृणास्पद आणि त्रासदायक होते''.

आर्थिक समस्याः घटस्फोटित महिलांचे आर्थिक कारण हे समाजातील निर्णायक, प्रबळ व प्रभावी घटक आहेत. कुटुंबातील आनंद, विश्वास, आधार आणि सहानुभूती किंवा तणाव, संघर्ष, भांडण आणि वि.ती किंवा वैवाहिक विसंगती ही आर्थिक कारणांची कारणे आहेत. घटस्फोटानंतर महिलांची अडचण ही एक आर्थिक समस्या आहे. घटस्फोट आणि विभक्त होण्याबद्दल कुटुंबातील सदस्यावर वेगवेगळ्या प्रतिक्रिया असतात. मुलांच्या मूलभूत गरजा पूर्ण करणे कठीण होते. मला माझ्या पालकांकडून थोडेसे आर्थिक पाठबळ मिळाले कारण ते देखील खूप गरीब आहेत आणि मला फक्त त्या पातळीपर्यंत मदत करू शकले. घटस्फोट घेताना पतीचा भावनिक आधार मिळत नव्हता.''आम्ही गरीब होतो, आर्थिक अडचणीमुळे खाण्यापिण्याचा आणि पुरेसा कपड्यांचा प्रश्न होता. मी शाळेत गेले नाही. माझे वडील रिक्षाचालक आहेत आणि आई एक कामवाली आहे. माझे स्थानिक मुलाशी प्रेमसंबंध होते. एके दिवशी त्याने स्थानिक मंदिरासमोर माझ्या डोक्यावर सिंदूर लावला. अशा प्रकारे माझे पालकांच्या संमतीशिवाय माझे लग्न झाले. त्यानंतर माझ्या आईवडिलांनी माझे सर्व संबंध तोडले. मी माझ्या पतीबरोबर भावनिकरित्या जोडले गेले परंतु त्याने कधीही माझ्या भावनांची काळजी घेतली नाही. तो मद्यपी झाला आणि मला शाब्दिक शिवीगाळ केली. त्याच्याकडे माझी कोणतीही आवडलेली आठवण नाही. आमचा संबंध नंतरच्या काळात इतका कडू झाला की प्रेमासाठी जागाच नव्हती.''

मानसिक समस्याः घटस्फोटित स्त्रियांच्या मानसिक समस्या ज्याने त्यांना थेट प्रभावित केले. घटस्फोटित स्त्रियांच्या घेतलेल्या मुलाखतींच्या आधारे, मानसिक समस्यांचे विविध प्रकार पाहिले गेले. जेव्हा माहिती देणाऱ्याना त्यांच्या घटस्फोटाच्या मानसिक दुष्परिणामां विषयी विचारले गेले, तेव्हा बहुतेकींनी असे मत नोंदवले कि त्यांना नैराश्य आणि आरोग्याच्या समस्येमध्ये सोडले आहे, माझ्या नातेवाईकांनी थेट मला दोष दिला नाही; परंतु ते माझ्या घटस्फोटाविषयी चर्चा करण्यास नेहमी उत्सुक असत, जे मला लाजिरवाणी होते.

आरोग्याची समस्याः मुलांच्या संगोपनाबद्दल आणि त्यांच्या भविष्याबद्दल काळजी सतत सतावत होती. घटस्फोटानंतर माझी शारीरिक स्थिती खूपच खराब झाली. मला घटस्फोट घ्यायचा नव्हता कारण मला माझ्या मूलभूत गरजांबद्दल काळजी होती. मी खूप अस्वस्थ व निराश झाले. या सर्व गोष्टी एकत्रित ठेवण्यात मी खूप असह्य होते. माझ्या मानसिक ताणामुळे मी आजारी होते. इतर माझ्या घटस्फोटाबद्दल काय विचार करतात याची मला पर्वा नाही. तर काहींनी ''मला वित्त विषयक समस्यांचा सामना करावा लागला कारण मुलांचे पालनपोषण करणे मला अवघड होते. माझ्या आणि माझ्या मुलांच्या मूलभूत गरजा पूर्ण करू नव्हते. मी माझ्या मुलांना दोन वेळेचे जेवण देऊ शकत नव्हते. ज्यामुळे माझ्या आरोग्यावर वाईट परिणाम झाला. त्यामुळे मी मानसिक तनावात होते.

आघातः घटस्फोट ही एक सामाजिक घटना आहे. घटस्फोटीत स्त्री आघाताच्या अवस्थेपर्यंत पोहोचते तेव्हा त्याचे गंभीर परिणाम उद्भवतात., ''माझा घटस्फोट हा माझ्या आयुष्यातील सर्वात मोठा आघात आहे आणि आता मला कोणत्याही कामात रस नाही, मला नैराश्याचा सामना करावा लागत आहे आणि घटस्फोटाच्या प्रक्रियेतील सर्वात कठीण गोष्ट म्हणजे पैशांची कमतरता, वकील वकिलांनी पैसे मागितले त्यामुळे मला आता घटस्फोट घेण्यास बराच वेळ लागला.

एकाकीपणाची समस्या घटस्फोटीत स्त्रि म्हणून त्यांचे जीवन एकाकीपणाचे आणि एकटेपणाचे होते असे मत काही सहभागींनी व्यक्त केले. एका उत्तरदातिने तिचा अनुभव सांगितला, ''घटस्फोटानंतर मला बऱ्याच समस्यांचा सामना करावा लागला. सध्या मला असे वाटते की माझ्या आयुष्यात माझ्याकडे असे कोणीही नाही ज्यांना मी माझ्या भावना सांगू आणि सामायिक करू शकते. मला आघातातून बाहेर पडणे खूप अवघड होते आणि याचा परिणाम माझ्या आरोग्यावरही झाला आहे. याने मला पूर्णपणे दुरावले आणि माझ्या मुलांचे आयुष्य उध्वस्त केले.

आत्मविश्वासाचा अभाव : घटस्फोटामुळे त्यांचा आत्मविश्वास तुटला. पीडितांना असे वाटले की ती तिच्या दैनंदिन कामांमध्ये सक्षम नाही. घटस्फोटचा परिणाम तिच्या आत्मविश्वासावर झाला असे व्यक्त केले. तर काहींनी असे व्यक्त केले कि,विवाह करावा वाटतो पण मुले असल्यामुळे कोण स्वीकारणार.

चर्चाः या शोधनिबंधात घटस्फोटित स्त्रियांच्या घटस्फोटाच्या पूर्व आणि नंतरच्या जीवनातील आव्हानांचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला. आधीच्या संदर्भाचा आणि मुलाखत आणि निरीक्षणावर असा निष्कर्ष काढला जाऊ शकतो की संघर्ष होण्याची अनेक कारणे आहेत. स्त्रिया कौटुंबिक संबंधात मध्यवर्ती भूमिका निभावतात. जेव्हा नवीन लग्न होते आणि दुसरी स्त्री कौटुंबिक वर्तुळात प्रवेश करते तेव्हा आईने विश्वास ठेवला पाहिजे, ती आपल्या मुलाच्या आयुष्यात कमी मध्यभागी आहे. वैवाहिक कुटुंबातील समस्यांपैकी उत्तरदाती आणि त्यांच्या सासू यांच्यातील तीव्र संबंध त्यांचे वैवाहिक जीवन संपुष्टात आणण्यासही जबाबदार असतात. माहिती देणाऱ्यांनी हे देखील स्पष्ट केले की त्यांच्या सासू-सासऱ्यांनी सहसा घरगुती कामांसाठी टिप्पणी केली कि एकीकडे तिच्याकडून मोठ्या अपेक्षा आहेत. दुसरीकडे तिच्या वैवाहिक कुटुंबाने तिला टोमणे मारले आहे. अशा प्रकारची छळ हा पोशाख, तिची कौटुंबिक पार्श्वभूमी, तिने आपल्याबरोबर आणलेल्या हुंड्याशी संबंधित असते. तथापि, हुंडाबळीच्या बाबतीत, जिच्याशी लग्न केले गेले आहे किंवा सूनच्या भूमिकेविषयी काही अस्सल तक्रारी झाल्यास ते चिडवित आणि छळ करीत असतील, तर कौटुंबिक कलह होऊ शकतो. काही घटस्फोटित स्त्रियांनी सामाजिक समस्येच्या अपेक्षेसाठी दिलेलं कारण म्हणजे नातेवाईक आणि भावंडांशी वाईट संबंध आहे. घटस्फोटामुळे त्यांना दूरचे समजले गेले. बहुतेक घटस्फोट झालेल्या स्त्रियांनी नकार आणि सामाजिक दुरत्वाचा अनुभव वेगवेगळ्या प्रकारे वर्णन केला आहे. घटस्फोटित स्त्रियांचे सामाजिक जीवन आणि नातेसंबंधात विवाहित असलेल्यांपेक्षा खूप फरक होता. संपूर्णपणे आपल्या समाजात घटस्फोटाला मान्यता मिळत नाही आणि यासाठी स्त्रियांना जास्त दोषी ठरवले जाते आणि सामाजिक स्तरावरील त्यांची प्रतिष्ठा देखील कमी होते. संशोधकाला असेही आढळले की बहुतांश उत्तरदात्यांनी सांगितले की घटस्फोटानंतर ते तिच्या कुटुंबात परतले आहेत, नंतर बहुतेकांनी सांगितले की घटस्फोटानंतर त्यांचे पालक काय भूमिका घेतात. घटस्फोटानंतर ते त्यांच्या पालकांसह राहत होते. त्यांच्यापैकी काहींनी नोंदवले की सुरुवातीला त्यांचे चांगले संबंध नव्हते कारण त्यांचे पालक मानसिक दबावाखाली होते. त्यांच्या मुलीच्या आयुष्यात सामाजिक कलंक आहे आणि त्यांना त्यांच्या मुलीच्या पुनर्विवाहाबद्दल ओझे वाटते, परंतु नंतर त्यांच्या पालकांच्या वागण्यात बदल होत गेले, हळूहळू त्यांच्या मानसिक दबावातून ते बाहेर आले आणि त्यांनी आपल्या मुलीच्या जीवनाचे सत्य स्वीकारले. ज्यांच्या पालकांनी त्यांना पाठिंबा दर्शविला नव्हता त्यांना समाजात अधिक सामाजिक आव्हानांचा सामना करावा लागला. ज्या पालकांनी त्यांना पाठिंबा दर्शविला त्या महिलांना समाजात कमी त्रास सहन करावा लागला. यावरून हे दर्शविते की समाजात समायोजित होण्याच्या .ष्टीने घटस्फोटीत मुलीसाठी पालकांची मनोवृत्ती आणि समर्थन महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते. घटस्फोटाच्या स्त्रियांची विशेषतः मुलं असलेल्या

मुलांची आर्थिक समस्या अधिक गंभीर होती. मुलांची मूलभूत गरजा पूर्ण करणे उदा. अन्न, कपडे, शाळेची आणि वैयक्तिक खर्चाची पूर्तता करणे कठीण होते. बहुतेक स्त्रियांना अपराधीपणाची भावना, लज्जा, संताप, राग, भविष्याची चिंता, घटस्फोटानंतर मानसिक आघात आणि नैराश्याचा सामना करावा लागला. अभ्यासानुसार घटस्फोटासह वारंवार असहायता, राग, नैराश्य, दोषी एकाकीपणा आणि इतर नकारात्मक भावना असतात. वरील चर्चेवरून असे दिसून आले आहे की घटस्फोट एक तणावग्रस्त अनुभवी होता आणि घटस्फोटित स्त्रियांवर मानसिक ताण पडतो. त्यामुळे त्यांना एकाकीपणा जाणवतो. परिणामी नैराश्य येते.

निष्कर्षः घटस्फोट हे प्रत्येक समाजामध्ये झालेले दिसून येतात. त्याचे स्वरूप हे समाजमान्य, कायदेशीर असू शकते. घटस्फोट आधुनिक समाजात सहजतेने होतात. आधुनिकीकरण आणि शहरीकरणाच्या प्रक्रियेव्दारे सामाजिक व सांस्कृतिक घटकात झालेल्या बदलामुळे हे प्रमाण वाढले आहे. वैयक्तिक, कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक, तसेच भिन्न स्वरूपाचे असंतोष जीवनसाथीस प्रभावित करत आहेत. घटस्फोटामुळे सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कृतीक बाधा निर्माण होते. जी घटस्फोटित स्त्रियांना समाजात आघातजन्य जीवन जगण्यास भाग पाडते. घटस्फोटाच्या स्थितीमुळे मुलेही पालकांच्या आपुलकीपासून वंचित राहतात. त्यांच्या समाजीकरणावर नकारात्मक परिणाम होतो. घटस्फोटामुळे स्त्रियांच्या कौटुंबिक व सामाजिक जीवनावर परिणाम होतो. ती तिची सामाजिक स्थिती गमावते. त्यामुळे जगण्यासाठी मिळेल त्या कामावर अवलंबून राहते. घटस्फोटामुळे फक्त पती-पत्नींमधील वैवाहिक संबंध संपत नाहीत तर त्यामुळे त्यांच्या मुलांवर गंभीर समस्या निर्माण होतात. बहुतांश घटनांमध्ये घटस्फोटित स्त्रियांना सामाजिक आणि आर्थिक समस्यांचा सामना करावा लागतो.ज्या घटस्फोटित स्त्रियांना मुले असतात त्यांना खर्चाची जास्त चनचन भासते, घटस्फोटित महिलांना समाजातील इतर सदस्यांकडून नेहमीच अपमानित केले जाते. त्यामुळे त्यांना समाजात स्वतःला जुळवून घेण्यात समस्या निर्माण होतात. म्हणूनच प्रत्येक समाजात आढळर्णाया घटस्फोटाच्या पद्धतींचे परीक्षण करणे आवश्यक आहे.

संदर्भः

1 *www-lokmat-com 08-09-2018*

2 *www-loksatta-com 25-12-2015*

3 *www-maayboli-com 08-04-2019*

4 *marathi-webduniya]com 18-01-2016*

5. *maharashtratimes-com 22-09-2019*

6. *Marathi-momspresso-com 25-11-2019*

7. *mr-vikaspedia-com*

8. *डॉ.दिलीप खैरनारः 'आधु. भारतातील सामाजिक समस्या' चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद ष004*

9. *डॉ.सुनील मायीः 'भारतीय सामाजिक समस्या' अंशुल पब्लिकेशन्स,नागपूर. 1998*

10. *डॉ.ज्या सागडेः 'स्त्री-न्याय-कायदा' 'चंद्रकला प्रकाशन,पुणे 1998*

11. *सरला माहेश्वरींः 'नारी प्रश्न' राधा.ष्ण नयी दिल्ली ,2007*